

- половини ХХ століття / Лілія Йосифівна Назар // *Musica Galiciana*. – Rzeszow, WWSP, 2000. – Т. V – С. 231–247.
11. Придаткевич на концерті у США // *Новий час*. – 1930. – №104. – С. 63–64.
  12. Придаткевич Р. Про скрипальку Щедрович-Ганкевич / Роман Придаткевич // *Буковина*. – 1907. – 15 серпня.
  13. Рудницький А. Українська музика. Історично-критичний огляд / Антін Рудницький // *Дніпрова хвиля*. – Мюнхен. – 1963. – 306 с.
  14. Рудницький А. Наша скрипкова справа / Антін Рудницький // *Свобода*. – квітень 1958. – № 8. – С. 296.
  15. Савицький Р. Концерт Євгена Цегельського і Володимири Божейко / Роман Савицький // *Українська музика*. – 1939. – № 2. – С. 45.
  16. Савицький Р. Скрипаль Роман Криштальський / Роман Савицький // *З музикою крізь життя*. – 1938. – №1. – С. 125–127.
  17. Савицький Р. Скрипкове слово Є. Цегельського / Роман Савицький // *Українська музика*. – 1939. – №4. – С. 21.
  18. Шевченкове свято. Відень: участь у концерті учня Музичної академії Р. Придаткевича // *Діло*, 1914, березень.
  19. Щедрович-Ганкевичева Є. Енциклопедія українознавства / Єл. Щедрович-Ганкевичева. – Париж–Нью-Йорк–Торонто, 1984. – Т.10. – С. 391.
  20. Щедрович-Ганкевичева Єл. Роман Придаткевич / Єл. Щедрович-Ганкевичева // *Свобода* (Нью-Йорк). – 1957. – № 222. – С. 55–57.

УДК 314.743; 78.08; 37.046.14 (73)

Л. В. ОБУХ

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТИТУТ АМЕРИКИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ ВІТЧИЗНЯНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлюються етапи становлення та розвитку музичного навчального закладу української еміграції у США, визначаються напрями і принципи діяльності закладу, приділяється увага викладацькому складу та випускникам установи.

Ключові слова: музична освіта, традиції, діаспора, навчальний музичний заклад, освітня діяльність, професіоналізм.

Л. В. ОБУХ

УКРАИНСКИЙ МУЗЫКАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ АМЕРИКИ: СОХРАНЕНИЕ ТРАДИЦИИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

В статье рассматриваются этапы становления и развития музыкального учебного заведения украинской эмиграции в США, определяются направления и принципы его деятельности, уведомляется о педагогическом составе и выпускниках.

Ключевые слова: музыкальное образование, традиции, диаспора, учебное заведение, образовательная деятельность, профессионализм.

UKRAINIAN MUSICAL INSTITUTE OF AMERICA: A MAINTAINANCE OF TRADITIONS AND THE PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

The article elucidates the stages of formation and development of the musical educational establishment of Ukrainian immigration in the USA, attention is paid to the staff and alumni of the institute.

Key words: *musical education, diaspora, traditions, educational establishment and activity, professionalism.*

Значна частина української політичної еміграції наприкінці 1940-х – початку 1950-х років опинилася за океаном, де всупереч важким обставинам існування розгорнула велику працю для розвитку освіти та мистецтва серед своєї громади. Учні й соратники західноукраїнських музичних сподвижників Станіслава Людкевича та Василя Барвінського, перебуваючи в США, у 1952 році організували УМІА – Український музичний інститут Америки, який ось уже 50 років продовжує плідно працювати.

Незважаючи на окремі публікації про діяльність УМІА та його викладацький склад Р. Савицького, мол. [28; 30], С. Павлишин [20; 34], Г. Карась [8] та власні розвідки [19], етапи становлення і розвитку, принципи і напрями діяльності та перспективи розвитку цього навчального закладу повною мірою ще не вивчені, що і зумовило актуальність і мету пропонованої статті. Опрацювання матеріалів двох «Пропам'ятних книг» УМІА [22; 23], монографії Лешика і Тереси Мазеп [16], довідкових [6] та енциклопедичних видань [15], архівних джерел [7; 14; 17; 21; 31], а також дослідження матеріалів газети «Свобода» [1–3; 11; 12; 25; 27; 29; 32; 33], журналу «Вісті» [5] та окремих web-сторінок [10; 13] дало можливість детальніше розкрити окремі питання, які частково або ж зовсім не порушувались у науковому обігу.

Засновуючи УМІ, Роман Савицький (який спершу був ініціатором створення та директором інституту протягом семи років, а потім його інспектором) і його однодумці (Ігор Соневицький, Володимир Цісик, Зиновій Лисько, які входили в склад дирекції УМІ та були членами музичної секції Літературно-мистецького клубу в Нью-Йорку) мали на меті продовжити в Америці освітню традицію Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка (далі – ВМІ) у Львові (1903–1939) [16, с. 66, 251], оскільки вважали, що «музичне виховання української молоді на еміграції повинно бути безумовно українське» [27, с. 2]. Освітній процес УМІА мав відбуватися за такими мистецько-педагогічними принципами: контрольований добір педагогічного персоналу, уніфікація й рівень студійних програм, можливість користати з досвіду старших колег, придбання і використання українського педагогічного репертуару як першорядного і національно-виховного матеріалу, вивчення теоретичних предметів для отримання загальної музичної освіти й розширення музичного світогляду, систематичні іспити перед фаховими комісіями, спільні прилюдні виступи для розвитку здорової амбіції і конкуренції та стимулу інтенсивної праці [22, с. 3].

Заснований на початку другої половини ХХ століття УМІА в Нью-Йорку з його одинадцятьма філіями в Балтіморі, Вашингтоні, Детройті, Клівленді, Ірвінгтоні, Лорейні, Ньюарку, Пассейку, Філадельфії, Чикаго можна порівняти з історичними філіями Львівського ВМІ ім. Лисенка [16, с. 250–251]. Мережа Нью-Йоркських філій працювала саме за зразком системи відділів ВМІ ім. М. Лисенка в Західній Україні, з участю деяких викладачів та учнів цього ж інституту [30, с. 69; 23, с. 73–77].

У перші роки створення УМІ мережа його філій тільки починала поширюватись на центри українського поселення. Загалом на перше п'ятиліття припадає існування чотирнадцятьох відділів у семи американських штатах. До структури УМІ також входили три Музичні садки (Нью-Йоркський, Філадельфійський, Ньюарк-Ірвінгтонський) [18, с. 18]. Протягом подальших п'ятдесяти років деякі філії переставали існувати в силу тих чи інших обставин (наприклад, школа у Вілмінгтоні [22, с. 5]), згодом знову відновлювались, інші ж,

навпаки, новостворювались. У віднайденому нами фонді Осипа Залеського, що знаходиться у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, зберігається лист Зиновія Лиська до О. Залеського з приводу загрози закриття філії у Бофало з причин відсутності вчителя фортепіано і керівника філії у зв'язку з хворобою Г. Лагодинської-Залеської, яка виконувала обидві функції [14]. У своїй підбірці дописів про українські інституції Бофало О. Залеський, описуючи засновану у 1955 р. філію УМІА – її педагогічний склад та навчальний процес, підтвердив причину закриття відділу через відсутність педагога з фортепіано [21].

Статут УМІ зазнавав змін і доповнень, а в 1966 році школу було зареєстровано як неприбуткову виховну установу під назвою «Український музичний інститут Америки». Титул директора за американським зразком замінили на президента. Сьогодні продовжують діяти двадцять три нью-йоркські філії в усіх східних штатах Америки [22, с. 10].

За визначенням Р. Савицького-мол., УМІА є школою спілки професійних музик, які діють організовано [30, с. 67]. Підтвердженням цього стали місцеві конференції Педагогічної Ради (Учительського Збору) та з'їзди всіх учителів УМІА в Нью-Йорку під час канікулярного періоду, під час яких велось обговорення організаційно-адміністративних справ та педагогічно-виховних питань. Згодом Загальний З'їзд Учительського Збору став найвищим конституційним органом діяльності УМІА, що відбувається один раз на рік, на якому змінюється або доповнюється статут закладу, вибирається директор, засідають окремі комісії поодиноких предметів навчання тощо. Навчання окремих предметів в УМІА базується на програмах навчання, затверджених на одному із Загальних З'їздів учителів [31, с. 9–19].

Згідно з опрацьованих нами джерельними матеріалами, директор (з 1961 р. постановою Загального Збору вчителів статус змінений на президента) УМІ обирався на загальних зборах викладацьким складом [22, с. 5], на відміну від ВМІ ім. М. Лисенка у Львові, де директора призначав Відділ Музичного Товариства ім. М. Лисенка [16, с. 229–230]. Співзасновником, головним організатором та першим директором УМІ (1952–1959), потім – інспектором (1959–1960) був визначний піаніст і педагог Роман Савицький. Наступними директорами (згодом президентами) стали: композитор і музикознавець І. Соневицький (1959–1961), композитор і музикознавець З. Лисько (1961–1968), піаністки-педагоги Д. Гординська-Каранович (1968–1970), М. Байлова (1970–1979), Т. Богданська (1979–1981), Н. Котович (1981–1983), Д. Гординська-Каранович (1983–1999). З 2000 року керівником УМІ знову стає учениця і послідовниця Р. Савицького Таїсія Богданська [28, с. 69]. Таким чином обиралися і члени дирекції – заступники, секретарі, голови комісій, скарбники [23, с. 3]. Згодом, у 1968 році, Д. Каранович зверталася в листі до О. Залеського як директора відділу УМІ в Бофало з пропозицією погодитись на пост віце-президента для західних областей УМІ Америки [7]. Окрім того, керівництво навчальними справами нью-йоркського інституту здійснювалося не тільки дирекцією, а й допоміжними органами – Педагогічною Радою, окремими фаховими секціями. Звіти про діяльність УМІА та обговорення організаційно-адміністративних справ відбувалося на засіданнях усієї дирекції в Нью-Йорку майже кожного тижня в суботні дні [23, с. 3; 9].

У Львові ж керівництво закладом переважно лягало на плечі одного директора. Саме він звітував перед Музичним Товариством та заповнював річні статистичні формуляри [16, с. 233; 242]. Будучи національно спрямованим у своїй практичній діяльності, ВМІ ім. М. Лисенка за взірць ставив устрій та програми Віденської, Празької та інших австрійських консерваторій, у тому числі Консерваторії Галицького Музичного Товариства (1853–1919), оскільки мав на меті зробити навчальний процес інституту відповідним «як сучасним європейським вимогам, так і питомим прикметам і потребам нашої музики» [16, с. 229, 254]. УМІА ж поєднував у своїй основі європейську програму навчання з деякими методами американського шкільництва, більшою мірою опираючись на європейські зразки та намагаючись зберегти національну свідомість серед молоді, включаючи до репертуару учнів твори як українських композиторів, так і на українську тематику [22, с. 8–9]. Спільним було те, що в обох закладах Західної України та Америки навчання проводилося за системою головних та побічних предметів, додаткових курсів, іспитів, пописів тощо. Проте, на відміну від ВМІ

ім. М. Лисенка у Львові, статут якого чітко передбачав вивчення головних обов'язкових предметів (теорія музики, композиція, сольний та хоровий спів, гра на фортепіано та оркестрових інструментах), побічних обов'язкових предметів (теорія музики, гармонія, історія музики, елементарна гра на фортепіано і хоровий спів) та надобов'язкових предметів (декламація, міміка, сценічна поведінка, танець, гімнастика, основи італійської мови) [16, с. 223], у програмі УМІА зазначалися лише головні (фортепіано, скрипка, віолончель, гра на бандурі, флейта, кларнет (саксофон), солоспів, мистецтво слова, музична теорія, хорова диригентура, композиція, а також українська і всесвітня історія музики) та побічні (музична грамота, основи музики та сольфеджіо, сприймання музики, інструментознавство, гармонія та історія музики) предмети. Згодом організували ще дитячий хор, струнний ансамбль [22, с. 8] та вокальний ансамбль «Промінь» під керівництвом Б. Волянської [1, с. 18]. Деяка різниця у статутах щодо вивчення тих чи інших дисциплін була зумовлена різною навчально-виховною спрямованістю. Тобто коли основним завданням ВМІ ім. М. Лисенка у Львові було виховання професійних музикантів, то ВМІ Америки у своїй діяльності в силу важких еміграційних умов вбачав не стільки фахову підготовку кадрів, скільки збереження культурних національних традицій через загальну музичну освіту української молоді.

Навчальна програма УМІА розрахована на 10 років. За статутом вона поділяється на три курси: нижчий (4 роки), середній (4 роки) та вищий (2 роки); крім того, існує один підготовчий рік для дітей до 8 років та один концертний рік для випускників (абсолювентів). У всіх відділах іспити з головних та побічних предметів проводяться два рази на рік і називаються піврічними та річними [23, с. 8–9], програма іспитів затверджується попередньо [14]. На основі цих іспитів учні одержують піврічні повідомлення та річні свідоцтва [23, с. 8–9]. Учнівська успішність оцінюється відповідними ступенями (у ВМІ оцінювальна шкала теж називалась «ступінь цензуральна» [16, с. 233–235]). Найвищим ступенем оцінки є «визначний». Паралельно до цього усі учні беруть участь у відкритих та закритих шкільних виступах (пописах). Окрім піврічних та річних виступів, відбуваються самостійні концерти окремих учнів, часто тематичні. Здебільшого учні виконують твори західноєвропейських композиторів. Проте обов'язково вже з першого року навчання до програми входять твори українських композиторів – класиків та сучасників [2; 11; 23; 29].

Також при УМІА в Нью-Йорку був організований Батьківський Комітет, метою якого було влаштування імпрез, кошти з яких призначалися закладу [23, с. 11]. Концерти з виступами кращих учнів відбувалися щороку в залі УМІА [7], Carnegie Hall, Народному Домі та ін. Доходи з концертів учні призначали на різні громадські цілі. Окрім того, в обов'язки учнів входило відвідування мистецьких українських концертів, оскільки першочерговим завданням УМІА було виховувати «ентузіастів української музичної культури» [12; 27, с. 2].

За п'ятдесят років існування УМІ згуртував понад сто п'ятдесят вчителів та відкрив можливості для багатьох сотень студентів (у тому числі й неукраїнських) вивчати українську музику та музику інших народів світу. До сучасної генерації викладачів УМІА можна зарахувати музикознавця, композитора і громадського діяча Оксану Лиховид, що проживає в штатах з 1996 р. [15]. Переїхавши до США у 1990 р. на запрошення українського музичного товариства з 1990 по 1994 рр. композитором-резидентом в УМІА в Нью-Йорку був Леонід Грабовський [6].

Складовими діяльності педагогів УМІА, окрім проведення навчальних занять, була навчально-методична, музично-виконавська, музикознавча та музично-громадська діяльність. Вагомий внесок у навчально-методичний процес зробив Р. Савицький. Його книжка «Основні засади гри на фортепіано» [26] стала цінним методичним посібником як для викладачів музичних шкіл діаспори, так і для українських педагогів, де висвітлено найважливіші методичні та дидактичні питання початкового фортепіанного навчання. Не оминала фортепіанної педагогіки і Д. Гординська-Каранович. У журналі «Вісті» за 1968 рік вона друкує статтю методичного характеру «З педагогічних спостережень», в якій приділяє увагу методиці індивідуальної роботи з учнями, подає свої зауваження та поради початкуючим педагогам. При цьому піаністка опирається на приклади авторитетних піаністів-педагогів Нейгауза, Рахманінова, Шопена [5].

Деякі вчителі УМІА, «щоб здобути наглядні критерії порівняння між американськими стандартами навчання та УМІА», спеціально налагоджували зв'язки з американськими музичними установами. Про високий рівень навчального процесу в УМІА свідчить успішна участь вихованців у щорічних конкурсах та концертах, організаторами яких виступали такі установи [22, с. 8–9; 25].

Окрім навчально-методичної діяльності, викладачі УМІ були активними й у концертно-виконавській. З самостійними концертами у 1950-их роках виступали піаністи Д. Каранович, В. Кіпа, Р. Савицький, флейтист В. Баб'як, скрипаль В. Цісик. Майже всі викладачі брали участь у загально-національних святах і урочистостях як солісти, акомпаніатори та диригенти [12; 23, с. 9]. Доказом всесторонньої діяльності інституції, крім численних концертів та виступів, були тематичні вечори з доповідями, казочки музичного дошкілля, хорові концерти та опери (які ставив УМІ), альбоми на екрані (з життя і творчості українських композиторів) [2].

Викладачі УМІ проявляють себе і в музикознавстві. На мистецькі теми писали І. Соневицький, З. Лисько, В. Витвицький, Д. Гординська-Каранович, Т. Богданська, Р. Савицький-молодший, А. Шуль, Г. Лагодинська-Залеська, Ю. Осінчук [4, с. 233].

Серед окремих випускників УМІ, які стали музикантами, Р. Савицький-мол., Б. Садовський, К. Цісик. Випускники УМІ часто продовжували навчання в музичних закладах Америки та Європи: піаністки Л. Артимв, Л. Крупа-Слободяник, М. Цісик, М. Лісовська (Лончина), Ю. Осінчук, Б. Сперкач, Р. Дурзо, І. Пелех-Зварич; композитор і видавець О. Кузишин; скрипалі Г. Стрілець, Ю. Вожаківський; співачка К. Цісик; музикознавці Р. Савицький-мол., А. Шуль; менеджери О. Стецура, Л. Крушельницький, М. Гельбік та ін. [28, с. 71]. Одним з найвідоміших випускників УМІ залишається музикознавець Роман Савицький – син основоположника інституту, видатного піаніста та педагога Р. Савицького. У 1959 році Р. Савицький-мол. став абсолювентом УМІ у Філадельфії, де навчався в консерваторії. Закінчивши студії у Технологічному інституті Дрекселя (Філадельфія, 1962), де спеціалізувався з музичної бібліографії, він поєднує з 1968 року досвід бібліотекаря із музикознавчими дослідженнями як керівник Музично-мистецького відділу Публічної бібліотеки міста Елізабет штату Нью-Джерсі. Р. Савицький-молодший є співробітником періодичних видань у США – «Український тижневик», «Листи до приятелів», «Сучасність», а також українських та американських енциклопедій [24, с. 76]. Він також є автором ряду статей про УМІ, опублікованих в українських наукових джерелах та в газеті «Свобода» [29].

Випускниками УМІ також були сестри Марія та Квітка Цісик – доньки одного з співзасновників УМІ Володимира Цісика. Марія стала відомою в світі піаністкою, була директором консерваторії в Сан-Франциско, вела майстер-класи в Carnegie Hall. Квітка закінчила інститут по класу скрипки у свого батька. В історію американської легкої музики вона увійшла як «голос, який звучав найчастіше в світі», обидва україномовні диски співачки номінувалися на «Греммі» [10].

Серед учнів УМІА виокремлюється також постать Іллі Лабунька – старшого аналітика Дорадчої Ради при Верховній Раді України (1995), асистента директора Українознавчої Програми та референта Президента Міжнародної Асоціації Україністів при Інституті Східноєвропейських Студій ім. Гаррімана Колумбійського Університету в Нью-Йорку (2002–2003) [13].

За роки навчання в УМІА також виділяються такі студенти, як Ю. Оранський, О. Чипак, М. Сохан.

З метою забезпечення навчального процесу педагогічним репертуаром та методичною літературою УМІА розвинув також і видавничу діяльність. Випускався неперіодичний «Бюлетень УМІ» (з січня 1960 р.), «Пропам'ятні книги» УМІА (1958, 1963 рр.). В умовах еміграції до перевезеного з України мізерного педагогічного матеріалу часто долучали нові зразки українських митців, написані вже в США [30, с. 78]. Окрім того, УМІ скомплектував бібліотеку з малодоступних друкованих примірників творів українських композиторів [22, с. 9].

Роль УМІА в продовженні традицій поширення української музики важко недооцінити. За роки існування інституту його було включено в усі американські асоціації (Music Educators Association в Нью-Джерсі, Associated Music Teacher League в Нью-Йорку, National Guild of

Piano Teacher та ін.). Зорганізована у такий спосіб музична освіта була цілком новим явищем на американському ґрунті, адже українцям вдалося відтворити структуру західноукраїнського інституту з його централізованою системою, осередком у Нью-Йорку і філіями в багатьох штатах. Новим тут було також комплексне навчання – не тільки гри на інструментах чи співу, а й теоретичних предметів. То ж не дивно, що в цьому інституті навчалися не лише діти переважної більшості українських емігрантів, але й американці [22, с. 10]. Події з життя УМІА неодноразово висвітлювалися та й досі розглядаються на сторінках української газети в США «Свобода» [11]. Підтвердженням чого є знайдений нами лист О. Залеського до М. Байлової від 10 листопада 1974 р., у якому він веде мову про зменшення набору учнів до УМІ [17]. Виходячи з опрацьованих матеріалів, встановлюємо, що за тридцять років УМІА втратив майже половину своїх учителів, зокрема теоретиків і композиторів.

Сьогодні, незважаючи на скрутні матеріальні умови, УМІА продовжує існувати як триступенева школа, діяльність якої від самого початку свого існування опирається на професійні засади (оскільки є школою спілки професійних музикантів), збереженні та поширенні українських музичних зразків (без яких збереження української музичної культури на чужому терені було б неможливим), власне видавництво, тісні взаємозв'язки з музичним життям Америки (що дає, крім успішної участі численних вихованців у щорічних конкурсах та фестивалях, можливість популяризації кращих українських музичних зразків у американському середовищі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданська Т. Музичний інститут відзначає ювілей / Таїсія Богданська // Свобода. – 2002. – 18 жовт., ч. 42. – С.18.
2. Богданська Т. 40-ліття УМІ / Таїсія Богданська // Свобода. – 1992. – 7 жовт., ч. 192. – С. 2.
3. [Б. п.] Успіхи нашої молоді // Свобода. – 1970. – 5 трав., ч. 79. – С. 4.
4. Витвицький В. Музикознавчі праці. Публіцистика / Василь Витвицький // Історія української музики, 11: Дослідження / [упор., підготовка до друку, коментарі, перекл. і передне слово Л. Лехник; відп. ред. Ю. Ясіновський]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 400 с.
5. Гординська-Каранович Д. 3 педагогічних спостережень / Д. Гординська-Каранович // Вісті. – Міннеаполіс, США. – 1968. – Ч. 4. – С. 18.
6. Муха А. Грабовський Леонід / А. Муха // Муха А. І. Композитори України та української діаспори : довідник / А. І. Муха. – К. : Муз. Україна, 2004. – С. 75.
7. Каранович Дарія. Лист від 29 серпня 1968. (2 арк.). – Ньюарк (машинопис з підписом внизу синьою кульковою ручкою «Дарія Каранович»). – Арк.1. // ЛДННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів Осипа Залеського № 267: Листи.
8. Карась Г. Універсум Дарії Гординської-Каранович (до 100-річчя від дня народження) / Ганна Карась // Видатні постаті науки, культури і освіти України : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 30–31 жовтня 2008 р. – К. : ДАКККіМ, 2008. – С. 314–316.
9. Кашкадамова Н. Передмова / Наталія Кашкадамова // Савицький Р. Основні засади фортепіанної педагогіки : метод. посіб. / Роман Савицький. – Тернопіль : СМП «АСТОН», 2000. – С. 5–7.
10. Квітка Цісик / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artvertep.dp.ua/print?cont=6675>
11. Клим Г. У тридцятиріччя УМІА / Галя Клим // Свобода. – 1982. – 8 черв., ч.105. – С. 8.
12. Колесса Г. Напередодні святкування 40-річчя УМІ / Г. Колесса // Свобода. – 1992. – 20 жовт., ч.200. – С. 3.
13. Лабунька Ілля / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.plast.org.ua/news?newsid=3589&dest=printer>
14. Лисько Зеновій. Лист від 26 липня 1964. (2 арк.). – Бронкс, Н. Й.(рукопис). – Арк.1. // ЛДННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів Осипа Залеського № 267: Листи.
15. Лиховид Оксана // Енциклопедія української діаспори / упор. В. Маркусь, Д. Маркусь. – Нью-Йорк–Чикаго : Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2012. – Т. 1 : Сполучені Штати Америки; Книга 2 : Л-Р. – С. 33.

16. Мазепа Л. Шлях до музичної академії у Львові : в 2 т. / Л. Мазепа, Т. Мазепа. – Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2003. – Т.1. – 251 с.
17. Меланія Байлова (7 арк.): Лист-відповідь Осипа Залеського до Меланії Байлової від 10 листопада 1974 р. – Боффало (машинопис з привітанням і підписом синьою кульковою ручкою вкінці). – Арк.6 // ЛДННБ України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів Осипа Залеського №276: Листи.
18. Мірошниченко-Кузьма Г. Біля джерел УМІ. До 50-ліття Українського Музичного Інституту в Нью-Йорку / Галина Мірошниченко-Кузьма // Свобода. – 2002. – 18 жовт., ч.42. – С. 18.
19. Обух Л. Збереження національних музично-освітніх традицій у діяльності вихідців з Прикарпаття – педагогів Українського Музичного Інституту Америки у США / Л. Обух // XII Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф. «Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи» присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича (6–7 жовт. 2011 р.) : зб. матеріалів. – Івано-Франківськ : «Лілея-НВ», 2011. – С. 295–307.
20. Павлишин С. Ігор Соневицький / Стефанія Павлишин. – Львів : БаК, 2005. – 120 с.
21. Підбірка дописів про українські інституції Боффало. – Б. д. (машинопис з правками синьою кульковою ручкою). – Арк.3. // ЛДННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів Осипа Залеського № 267 : Осип Залеський « До історії Боффало. – (4 арк.)
22. Пропам'ятна Книга Українського Музичного Інституту в Америці з нагоди десятиліття його існування / [видавничий референт УМІ Ігор Соневицький]. – New-York D.N. : East Side Press, 1963. – 77 с.
23. Пропам'ятна Книга Українського Музичного Інституту в Америці з нагоди п'ятиліття його існування / [накладом УМІ]. – North Franklin 817, Philadelphia 23, Pa : «America», 1958. – 99 с.
24. Роман Савицький, мол. – музикознавець і бібліограф / Бібліографія українознавства, вип. 2: Бібліографія та джерела музикознавства / Міжнародна асоціація українців. – Львів, 1994. – С. 76.
25. Р. С. УМІ демонструє свою працю перед американськими фахівцями / Р.С. // Свобода. – 1958. – 1 лют., ч. 22. – С. 3.
26. Савицький Р. Основні засади фортепіанної педагогіки : метод. посіб. / Роман Савицький. – Тернопіль : СМП «АСТОН», 2000. – 68 с.
27. Савицький Р. УМІ в третьому році існування / Роман Савицький // Свобода. – 1954. – 24 верес., ч. 184. – С. 2.
28. Савицький Р., мол. 50 літ українського музичного інституту Америки / Роман Савицький, мол. // MUSICA HUMANA : зб. статей кафедри музичної україністики ЛДМА, число 2 / [відп. ред. Ю. Ясіновський]. – Львів, 2005. – С. 66–72.
29. Савицький Р. мол. Святочний концерт у 40-ліття УМІ // Свобода. – 1992. – 8 груд., ч. 232. – С. 2.
30. Савицький Р. мол. Український музичний інститут в Америці / Роман Савицький, мол. // Бібліографія українознавства, вип. 2: Бібліографія та джерела музикознавства / Міжнародна асоціація українців. – Львів, 1994. – С. 69–75.
31. Соневицький Ігор. Лист до Осипа Залеського від 26 листопада 1959 р. (2 арк.). – Нью-Йорк, Н.Й. (машинопис з підписом внизу синьою кульковою ручкою «Ігор Соневицький»). – Арк.1 // ЛДННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів Осипа Залеського № 267 : Листи.
32. Соневицький І. На порозі шкільного року УМІ / Ігор Соневицький // Свобода. – 1954. – 10 верес., ч. 174. – С. 5.
33. Терен-Юськів Т. Згадуючи засновників УМІ і піаніста Р.Савицького / Теодор Терен-Юськів // Свобода. – 1998. – 16 квіт., ч.72. – С. 2.
34. Тиха музики молитва : спогади про Ігора Соневицького / [упор. С. Павлишин]. – Львів : БаК, 2010. – 168 с.